

ELS «DE TEMPESTATUM PRAESAGIIS» DE PLINI EL VELL (nat. 18,35)

Joan Gómez i Pallarès

El manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Fons Rossi, núm. 247 (ms. *Vaticanus Rossianus latinus* 247, R) ens havia cridat ja l'atenció per qüestions diferents a les que ens han portat a escriure aquests fulls: és un manuscrit de contingut miscel·lani, la major part de textos del qual són dedicats a la còpia d'obres de còmput eclesiàstic. Nosaltres el vam arribar a conèixer gràcies a dos treballs del professor Ch.W. Jones¹, dedicats tots dos a proporcionar-nos una edició fiable i moderna de les obres de còmput de Beda el Venerable².

Entre tots els manuscrits que Jones va utilitzar i revisar per a la seva edició hi ha el nostre, R, el qual conté, com a obres de Beda³, les següents: el *De natura rerum* (ff. 8v-19v); el *De*

¹ *Bede Pseudepigrapha. Scientific Writings falsely attributed to Bede*. Ithaca, Nova York 1939, i *Beda Opera de temporibus*. Cambridge, Massachusetts 1943.

² El primer d'ells, netejant el camí i identificant els textos de còmput falsament atribuïts al monjo de Jarrow, sobretot al volum XC de la Patrologia llatina de Migne; el segon, fent l'edició crítica i el comentari d'aquests textos tenint en compte més d'un centenar de manuscrits.

³ Citem la nostra transcripció, per més que posteriorment l'hem comprovada amb el catàleg més recent, on s'inclou la descripció dels continguts del manuscrit (catàleg que ens va proporcionar molt amablement la senyora Contamine, del Centre national de Recherche et d'Histoire des Textes de Paris): *Les manuscrits classiques latines de la Bibliothèque Nationale*. II, 2. *Fonds Palatin, Rossi, Ste. Marie Majeure et Urbin*. Par J. Fohleu, Y.F. Miou, C. Jeudy. CNRS, París 1982, pp. 423-26.

temporibus (ff. 19v-23v) i, sobretot, el *De ratione temporum*, en els seus primers seixanta-cinc capítols (ff. 70r-140r).

El caràcter miscel·lani d'aquest manuscrit ens permet trobar-hi altres textos, la major part dels quals són també de còmput eclesialístic (Pascasinus, *Epistola ad Leonem papam* o Proterius alexandrinus, *Epistola ad Leonem papam de quaestione paschali*), que relacionen aquest manuscrit amb obres i, per tant, manuscrits d'àmplia difusió a l'Europa pre- i immediatament post-bèdica⁴.

A pesar d'aquesta gran varietat, allò que a nosaltres ens va cridar l'atenció, precisament perquè sortia de la temàtica dominant al manuscrit R, és un fragment que ocupa els folis 201v-203v i que duu com a títol *De praesagiis tempestatum*, com a incipit: *Etenim praedictis difficilioribus transire conuenit ad reliquas tempestatum*; i com a explicit: *... repositoriis, relinquentia diras tempestates praenuntiant*.

La bibliografia que estudia, segons el catàleg (cf. nota 3), el manuscrit⁵, no identifica de cap manera aquest passatge i solament el mateix catàleg consultat ens parla d'aquest text com a pertanyent a la *Naturalis Historia* de Plini el Vell. Efectivament, aquesta idea és confirmada per una consulta a l'índex de Thorndyke-Kibre⁶, on, a través de l'entrada *de tempestatum praesagiis* hem aconseguit identificar el fragment del nostre manuscrit amb el capítol 35 del llibre XVIII de la *Naturalis Historia*, i hem comprovat que aquest manuscrit no hi és citat com a posseïdor, dins dels seus textos, d'aquest capítol.

Thorndyke-Kibre donen com a manuscrits que contenen aquest *excerptum* de la Història Natural, els següents: Viena, National-Bibliothek, 2436 (segle XIV), ff. 138ra-139rb; Vaticà, *Palatinus latinus*, 1337, ff. 10ra-11ra; Cambridge University, Pembroke College, 227 (segles XIV-XV), ff. 180v-182v; British Museum, Sloane mss., 2030 (segle XIII), ff. 108v-110r. A més a més, citen un text

⁴ V. Ch.W. JONES, «The lost Sirmund manuscript of Bede's computus», *English Historical review*, 52 (1937), pp. 204-19.

⁵ C. da SILVA TAROUCA, «La Biblioteca Rossiana», *Civiltà Cattolica*, 1922, pp. 326-27; Ch.W. JONES, *Beda's Pseudepigrapha...*, pp. 54, 62, 64, 68, 69, 93, 110 i 137; *id.*, *Beda's Opera...*, pp. 55 n. 3, 58 n. 1, 82 n. 4, 93 n. 6, 112, 158, 162, 167, 354, 376; *id.*, «The lost Sirmund...», pp. 206-07, 213, 215-19; M.L.W. LAISTNER, *A hand-list of Bede manuscripts*, Ithaca, Nova York 1943, pp. 143, 147, 151 i 155.

⁶ L. THORNDYKE, P.L. KIBRE, *Incipits of mediaeval scientific writings*. The Mediaeval Academy of America, Londres 1963.

paral·lel a aquest *excerptum*, al manuscrit Vaticà, *Regin. lat. 309*, ff. 100-101 i 102v-104v⁷.

El manuscrit, doncs, sembla que encara no ha estat mai tingut en compte i el que nosaltres ens proposem és, senzillament, oferir l'edició d'aquest fragment i veure si es pot extreure (o no) alguna possible revisió del capítol 35 del llibre XVIII de la *Naturalis Historia* de Plini el Vell, o alguna conseqüència d'altre tipus.

* * *

El manuscrit vaticà *Rossianus latinus 247* està escrit sobre pergamí i té 217 folis (els 34v, 40v i 65r, en blanc), amb unes mesures⁸ de 311 x 250 mm. Pel que fa a la seva decoració, posseeix algunes inicials amb llaços i palmells. Als folis 59-64 hi ha columnes i arcades, decorades també amb llaços i fulles. Als folis 65v-67v, 199r-200v i 205v-214v hi ha una sèrie de croquis astronòmics que il·lustren el text. A més, el manuscrit té també moltes glosses marginals, contemporànies al moment de l'escriptura (als ff. 8v-13v i 70-140, on hi ha el text principal de Beda).

La seva datació és quelcom un xic més complicat, ja que Ch.W. Jones, en les dues referències que fa al manuscrit⁹, així com també M.L.W. Laistner¹⁰, el daten al segle XI, mentre que el catàleg¹¹ indica que és del segle IX, exceptuant uns *addenda* del segle XI (ff. 1-8). La nostra opinió és que el manuscrit deu ser del segle XI i que, en tot cas, és còpia d'un del segle IX, tal com indica Jones¹², perquè la data possiblement adduïda per a considerar-lo del IX (l'any 820) és, més que probablement, un *annus praesens* del manuscrit original i no del que tenim entre mans.

⁷ Lynn THORNDYKE, a la seva *A History of magical and experimental science*, Nova York 1934, vols. III-IV: «Fourteenth and fifteenth centuries», parla, a les pp. 273 i 707-14, d'aquest fragment i en els seus apèndixs en dóna una edició basada exclusivament en la lectura de dos mss. *recentiores*: BL, *Laud. misc. 594* (ss. XIV-XV) i *Vatic. Ottobon. 1870* (final s. XV). La principal característica d'aquests dos manuscrits és la seva corrupció. No cita ni dóna idea de cap altre manuscrit o edició.

⁸ Cf. el catàleg *Les manuscrits classiques latines...* citat a la n. 2.

⁹ Cf. *Bedaes Pseudepigrapha...*, p. 137 i *Bedaes Opera...*, p. 158.

¹⁰ *A hand-list of Bede...*, p. 155.

¹¹ *Id.*, p. 423.

¹² *A Bedae Pseudepigrapha...*

Indica també el catàleg¹³ que l'origen del manuscrit és possiblement francès; a pesar que hi hagi diferents tipus d'escriptura al llarg del text. Alguns trets paleogràfics, com l'escriptura grossa dels folis 70r-217v, amb *a* obertes, amb *N* dins de les paraules, amb alguns nexes arcaics i la *g* en forma de *z*, recorden l'escriptura de l'*scriptorium* de Tours.

Pel que fa als posseïdors, C. da Silva Tarouca¹⁴ suggereix l'abadia benedictina de Saint-Chaffre au Monastier, a la diòcesi de Puy, basant-se en els calendaris que conté el manuscrit.

* * *

El text que nosaltres volem oferir és aquest:

(Transcripció dels ff. 201v-203v del manuscrit vaticà, *Rossianus latinus*, 247)¹⁵.

//f. 201v, ratlla 16// DE PRESAGIIS TEMPESTATUM. /₁₇ Etenim praedictis difficilioribus transire conuenit ad reliqua tempestatum /₁₈ praesagia. Primumq(ue) a sole capiemus exordia. Purus oriens atq(ue) non feruens serenu(m) /₁₉ diem nuntiat, at hibernum pallidus grandinem. si et occidit pridie serenus /₂₀ et oritur, tanto certior fides serenitatis. concauus oriens pluuias praedicit, /₂₁ idem uentos, cum ante ex oriente eum nubes rubescunt. quod si et nigrae rubentib(us) /₂₂ interuenerint et pluuias. cum occidentis aut orientis radii uidentur coire, pluuias. /₂₃ si circa occidentem rubescunt nubes, serenitate(m) ex futuri diei spondent. /₂₄ si in exortu exspargentur, partim ad austrum, partim ad aquilonem, pura circa /₂₅ eum serenitas sit licet, pluuiam tamen uentosam significabunt. /₂₆ si in ortu aut in occasu contradicti cernentur radii, imbrem. si in occasu eius pluet /₂₇ aut radii nubem in se trahent, aspera(m) in proximu(m) diem tempestate(m) significabunt. //f.202r// cum oriente radii non inlustres eminebunt, quamuis circumdat(a)e nubes non sint, /₂ pluuiam portent. si ante exortum

¹³ *Id.*, p. 426.

¹⁴ V. «La Biblioteca Rossiana...», pp. 326-27.

¹⁵ Cal indicar només dues coses d'aquesta transcripció: assenyalem en cada moment la ratlla del ms. que llegim amb el signe / i el número que la ratlla representa dins del foli escrit a la dreta de /. A més, les abreviatures les desenvolupem entre parèntesis.

nubes globabunt(ur), hiemem asperam denuntiabunt. l_3 si ab ortu reppellent(ur) et ad occasum abibunt, serenitatem. si nubes solem circu(m)cludunt l_4 quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempestas erit. si uero etiam l_5 duplex orbis fuerit eo atrocior, quod si in exortu aut in occasu fiet, ita ut rubescant l_6 nubes, maxima ostendetur tempestas. si non ambibunt sed incumbent, a quocumq(ue) l_7 uento fuerint, eum portendent. si a meridie, et imbrem. si oriens cingetur orbe l_8 ex qua parte ruperit, expectetur uentus. si totus defluerit (a)equaliter, l_9 serenitate(m) dabit. si in ortu longe radios per nubes porriget et medius erit inanis, l_{10} pluuiam significauit. si ante ortu radii se ostendent, aquam et uentum. si circa l_{11} occidentem candidus circulus erit, noctis lenem tempestatem. si nebulam, uehementiore(m) l_{12} , si candente sole, uentu(m), si ater (nigrum *supra scriptum*) circulus fuerit, ex qua regione is ruperit, uentu(m) magnum. l_{13}

Proxima sunt iure lunae praesaia, quartam eam maximae obseruata. l_{14} aegyptus splendens exorta puro nitore fulsit, serenitatem. si rubicunda, uentos. l_{15} si nigra, pluuias portendere creditur in XV^a cornua eius obtusa pluuiam, l_{16} (*in margine scriptum*) recta et infesta uentos semp(er) significant, quarta tamen maxim(a)e cornu eius septem- l_{17} -trionale acuminatum atq(ue) rigidum illum praesagit uentum, inferius austrum, l_{18} utraq(ue) recte nocentem uentosam. si quartam orbis rutilus cingebit, et uent(os) et imbres l_{19} p(rae)monebit. APUD VARRONEM. si quarto die lunam erit directam, l_{20} magnam tempestatem in mari praesagit, nisi coronam circa se habeat, et eam l_{21} sinceram, q(uonia)m illo modo non ante plenam lunam hiematurum ostendit. si pleni- l_{22} -lunium p(er) dimidium pura erit, dies serenos significabit. si rutila, uentos. nigrescens, l_{23} imbres. si aliquo orbe nubem incluserit, uentos qua se ruperit. si gemini orbis l_{24} cinxerit, maiorem tempestatem, si tres erunt aut nigri, interrupti atq(ue) distracti l_{25} nascens luna superiore abatrato surget, pluuias decrescens dabit. si inferiore ante l_{26} plenilunium. si media nigritia illa, imbrem in plenilunio. si plana circa se ha- l_{27} -bebit orbem ex qua parte maxime splendeat, ex ea uentum ostendet. si in ortu //f.202v// cornua crassiora fuerint orridam tempestatem. si ante quartam non appa- l_2 -ruerit asperas tempestates praesagiet. sunt et ipsius lun(a)e VIII articuli quos l_3 in angulo solis incidit, plerisq(ue) intra eos tantum obseruantib(us) praesagia eius l_4 hoc III, VII, XI, XVIII, XV, XVIII, XXVII et interlunium. tertio loco stella-

rum l_5 obseruationem e(ss)e oportet. discurrere hae uident(ur) interdum, uenti que protinus l_6 sequuntur, in quorum parte ita p(rae)sagiare. caelum cum (a)equaliter totum erit l_7 splendidum articuli temporum quos proposuimus autumnum serenum p(rae)sagabit(ur), l_8 frigidum. si uer et aestas non sine refrigerio aliquo transierint, autumnum serenum l_9 ac densum minusq(ue) uentosum facient. autumnus serenitas uentosam hiemem facit. l_{10} cum repente stellarum fulgur obscuratur, ut id neque nubilo neque caligine accidat, l_{11} graues denuntiat(ur) tempestates. si uolitare plures stell(a)e uidebuntur, quo ferent(ur) l_{12} albescentes, uentos ex his partibus nuntiabunt. aut si cura stabunt certus, si id in pluribus(us) l_{13} fiet, inconstantes uentos et unditi. si stellarum errantium aliquam orbis incluserit, l_{14} imbrem. sunt in signo cancri duae stellae paruae aselli appellat(a)e, exiguum l_{15} inter illas spatium obtinente nubicula quam presepia appellant. haec cum sereno l_{16} caelo apparere desit, atrox hiemps sequitur. si in alteram aerum, aquiloniam, caligo l_{17} abstulit, auster seuit, si austrinam, aquilo. l_{18} Arcus cum sunt duplices pluui-e-s (-a *supra scriptum*) nuntiant, a pluuiis serenitatem non per- l_{19} -inde certam circulis nubis circa sidera aliquam pluuiam. cum aestate l_{20} uehementius tonuit quam fulsit, uentos ex ea parte denuntiat. contra l_{21} si minus tonuit, imbrem. cum sereno caelo fulgur(a)e erunt et tonitrua, abhiemauit. l_{22} atrocissimae aut(em), cum ex omnibus quatuor partibus caeli fulgurabit. cum ab aq(u)i- l_{23} -lone tantum, in posterum diem aquam portendit. cum a septentrione, uentu(m). l_{24} cum ab (ab *supra scriptum*) austro uel choro aut fauonio nocte sereno fulgurauit, uentum et imbrem ex isdem l_{25} regionib(us) demonstrauit. tonitrua matutina uentum significant, imbrem meridianam. nubes cum sereno in c(a)elum ferentur, ex quacumque parte id fiet, uenti l_{27} expectentur. si eodem loco globabuntur adpropinquatiq(ue) solo discutientur et hoc //f. 203r// ab aquilone fiet, uentos. si ab austro, imbres protendent. sole occidente si ex utraque parte l_2 eius caelum petent, tempestatem significabunt uehementius atrae ab oriente in noctem l_3 aquam minantur, ab occidente in posterum diem si nubes ut uellera len(a)e spargentur l_4 mult(a)e ab oriente, aquam in triduum praesagient. cum in cacuminib(us) montium nubes l_5 considit, hiemabit. si cacumina pura fient, disserenabit. nube gaudia candicante, l_6 quod uocant tempestatem albam, grando imminebit c(a)elo quamuis a sereno nubicula, l_7 quamuis parua flatum procellosum dabit. nebulae

montibus descendentes aut c(a)elo l_8 cadentes uel in uallibus sedentes serenitatem promittent. ab his terreni ignis p(ro)xim(a)e l_9 significant pallididemq(ue) murmurantes quae tempestatum nuntii sentiuntur, pluui(a)e l_{10} iam, si in lucernis fungi, si flexuose uolit-a-t (-e- *supra scriptum*) flamma. uentum et lumina, cum ex se l_{11} flammās elidunt aut uix accenduntur item cum in (a)eno pendentēs scintillae coacer- l_{12} -nantur, uel cum tollentibus ollas carbo adherescit, aut cum contentus ignis est l_{13} fauillam discutit scintillamue emittit, uel cum cinis in foco concreuit et carbo uehem(en)ter l_{14} p(er)lucet. est et aquarum significatio: mare si tranquillum in portum cursitabit, l_{15} murmurabit intra se, uentum p(rae)dicit. si id hieme, et imbrem. littora ripaeque l_{16} resonabunt tranquillo, asperam tempestatem, item maris ipsius tranquillus sonitus l_{17} spumae ut disp(er)sae aut aquae bullantes pulmonaesue marini in pelago l_{18} plurimum dierum hiemem portendent. s(a)epe et silentio intumescit inflatumq(ue) l_{19} altius solito iam (in)tra se e(ss)e uentos fatetur. et quidam montium sonitus l_{20} nemorumq(ue) magn(us) predicunt. et sine aura quae sentiatur, folia ludentia, l_{21} lanugo populi aut spinae uolitans aquis quae plumae innatantes atque etia(m) l_{22} in campanis uenturam tempestatem p(rae)cedens suos fragor. c(a)eli quidem murmur l_{23} non dubiam significatione(m) habet. praesagia aiunt et animalia. delfini tran l_{24} quillo mari lasciuiantes flatum, ex qua uenient parte, item spargentes aqua(m), l_{25} idem turbato tranquillitatem. lulligo uolitans, conche adherescente, echini l_{26} adfigentes sese aut arena subburrantes tempestatum insignia sunt. ranae l_{27} quoque ultra sonitum uocales et fulices matutino clangore ite(m) mergi anates //f. 203v// quae pinna rostro purgantes uentum ceteraque aquaque aues concursantes, l_2 grues in mediterranea festinantes, mergi, cavi(a)e maria aut stagna fugientes. l_3 grues silentio p(er) sublime uolantes serenitatem, sicut noctua in imbre garrula, aut l_4 sereno tempestatem, corui quae singultu quodam latrantes seque concutientes, si conti- l_5 -nuabunt, si uero carptim (-p- *supra scriptum*) uocem resorbebunt, uentosum imbrem. graculi sero a pabulo l_6 recedentes hiemem et albae aues cum congregabuntur et cum terrestres uolucres l_7 contra aquam clangores dabunt p(er)fundentesq(ue) sese, sed maximae cornix, hyrundo l_8 tam iuxta aquas uolitans ut penna s(a)epe percutiat, quaeq(ue) in arborib(us) habitant, l_9 fugientes in nidis suis et anseres continuo clangore intempestauī, ardea in mediis l_{10} arenis tristis. nec mirum aquaticas aut

in totum uolucres praesagia aeris sentire: l_{11} pecora exultantia et indecora lasciuia ludentia easdem significationes habent l_{12} et boues caelum olfactantes, sedque lambentes contra pilum, turpesque porci alienos l_{13} sibi manipulos feni lacerantes segnit(er)ue et contra industriam suam absconditae l_{14} uel formicae concursantes aut oua progerentes, item uermes terreni erumpentes. l_{15} trifolium quoque inhorrescere et folia contra tempestatem subrigere certum est. l_{16} nec non et in cibis mensisque n(ost)ris uasa, quibus exculentium additur, sudorem repositoriis l_{17} relinquenda diras tempestatem praenuntiant.

* * *

Un cop transcrit el text, hem confeccionat un aparat de variants del nostre manuscrit en relació amb una de les edicions més representatives de la Història natural de Plini el Vell, la de L. Ian i C. Mayhoff, feta per a la *Biblioteca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana: C. Plinius Secundus, Naturalis Historia*, vol. III, 1892 (1967). L'anàlisi d'aquest aparat de variants posarà en relació el nostre manuscrit R amb els restants manuscrits i edicions de la Història Natural i ens permetrà, probablement, extreure'n algun tipus de conclusió o idea final.

Els manuscrits que usa l'edició de la Teubner són:

I. *Vetustiores*: P *codicis Parisini latini 9378 folium unum* (s. VI, *exaratum*); H *codicis Lucensis folia septem* (s. VIII, *scripta*); S *uarias lectiones ab homine docto margini adscriptas, quae putantur ex optimi generis codice aliquo nunc deperdito desumptae*.

II. *Recentiores*. 1) *Prioris familiae sunt*: D *codex Vaticanus latinus 3861*; G *codex Parisinus latinus 6796*; F *codex Leidensis n. VII* (s. XI); d *codex Parisinus latinus 6797* (s. XIII); T *codex Toletanus, membranaceus, s. XIII, a Pintiano quondam diligenter excussus et adhibitus est, collatus in Silligii usum a duobus presbyteris Hispanis*¹⁶.

2) *Alterius familiae sunt*: E *codex Parisinus latinus 6795* (ss. X-XI); Arund. *codex Arundelianus 98, Londini in museo Britanico adseruatus* (s. XII).

¹⁶ Es refereix la cita a les *Pintiani in C. Plinii nat. hist. libros omnes observationes*. Salmanticae, 1544- Lugduni, 1563 i a l'edició de *Silligius* a Hamburg i Gotha, 1851.

III. *Excerpta quaedam, qualia saeculis ad medium aeuum uergentibus non raro facta sunt ex iis partibus operis Pliniani, quae sunt de siderali et medica scientia: m excerpta astronomica e libris II et XVIII ad fidem decem codicum, a Carolo Rückio edita: schol. Germ. excerpta e libro XVIII scholiis ad Germanici Caesaris Aratea inserta. Edita sunt ab Alfredo Breysigio.*

No hem volgut fer exhaustiu el comentari sobre les variants i la citació d'aquestes, fonamentalment per l'elevada xifra que representa el seu nombre (cent vint-i-cinc cites) i la pesantor de la seva lectura. Així doncs, citarem només les que siguin necessàries per a abonar les idees que expressem.

La introducció del capítol 35, a la Història Natural de Plini (edició Teubner) és molt àmplia en comparació amb la del manuscrit R, per més que sembla que es tracti d'un resum del text original: edició Teubner, *Etenim praedicta uentorum ratione, ne saepius eadem dicantur, transire conuenit ad reliqua tempestatum praesagia* (cap. 35, paràgraf 340) / R, *Etenim praedictis difficultioribus transire conuenit ad reliqua tempestatum praesagia* (f. 201v, ratlles 17-18).

Aquest capítol 35, el darrer del llibre XVIII, està dedicat a proporcionar diferents tipus de consell a la gent que viu a/del camp i que depèn dels fenòmens meteorològics i la seva observació. El llibre I de la mateixa Història Natural, que conté els índexs de tots els llibres de l'obra, ens il·lustra sobre el seu contingut: *naturae frugum* (cap. 1); *antiquorum studium in agricultura* (cap. 2); *genera frugum* (cap. 9); *panis faciendo ratio et genera* (cap. 27); *de messibus* (cap. 72), etc. Els temes tractats als capítols anteriors (a ells fa referència el pròleg), són una *uentorum ratio* (cap. 76) i una *limitatio agrorum* (cap. 77). Per fi, els *Prognostica* (cap. 35: 78-90) ocupen la part final del llibre, dividits per Plini en els següents subtemes: *a sole* (78); *a luna* (79); *stellis* (80); *tonitribus* (81); *nubibus* (82); *nebulis* (83); *ignibus terrestribus* (84); *aquis* (85); *ab ipsis tempestatibus* (86); *ab animalibus aquatilibus, a uolucris* (87, 88); *a quadrupedibus* (88) i altres signes de tempesta (89-90).

La part final de la introducció (paràgraf 341 a l'ed. Teubner), *primumque a sole capiemus praesagia* coincideix gairebé exactament amb la de R (f. 201v, ratlla 18): *primumque a sole capiemus exordia*, amb una variant no testimoniada per cap manuscrit.

Ara bé, com que la nostra idea no és fer un comentari detallat, s'imposa de fer-ne un de general. De tot l'aparat de variants que hem construït, dividim nosaltres dos grups fonamentals: A) variants entre R i el text de l'edició de Ian i Mayhoff, només testimoniades pel mateix manuscrit R, i B) variants entre R i Plini, testimoniades a l'aparat crític, de l'edició de la Teubner per algun altre dels manuscrits d'aquesta edició¹⁷.

El primer grup de variants és, només cal fer-ne un repàs numèric, el més nombrós (en comptem setanta-tres), per més que el tipus de lliçons que ens ofereix no permet, gairebé, cap conjectura positiva. La major part d'elles obeeixen a errors del copista¹⁸ o a possibles esmenes imputables a l'oïda de l'escriba quan es feia la còpia¹⁹.

Hi ha també algun cas curiós, com una variant que també cal atribuir a un error del copista, el qual va cometre un lamentable «homoteleton» que va dur-lo a menjar-se dues ratlles del manuscrit original del qual copiava el fragment²⁰. Són, en resum, variants que no ofereixen, ens sembla a nosaltres, cap punt d'interès nou per al text ja establert.

En canvi, el segon grup de variants és, des del punt de vista del manuscrit que nosaltres presentem, molt més interessant. Si en fem un repàs (són cinquanta-dos en total), podem constatar com trenta-una d'elles²¹ tenen un punt en comú: la lliçó que ofereix R, que és en desacord amb el text establert per Ian i Mayhoff, és la mateixa lliçó que una de les citades per la Teubner, la de la sigla *m*, que corresponia, recordem-ho, a uns *excerpta astronomica e libris II et XVIII ad fidem decem codicum a Carolo Rückio edita*.

¹⁷ Les variants de A) són les numerades 2, 7, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 22-24, 27, 29, 32-37, 39, 40, 42, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 58, 61-64, 66, 67, 70-72, 74-77, 80, 82, 85, 86, 89, 91, 94-103, 105-109, 112, 115-118, 120-122, 125. Les variants de B) són les 1, 3-6, 8, 9, 11, 14, 19-21, 25, 26, 28, 30, 31, 38, 41, 43, 44-47, 50, 53, 55, 57, 59, 60, 65, 68, 69, 73, 78, 79, 81, 83, 84, 87, 88, 90, 92, 93, 104, 110, 111, 113, 114, 119, 123, 124.

¹⁸ Les variants 12, 13, 16, 23, 24, 33, 35, 39, 42, etc.

¹⁹ Les variants 22, 51, 54, 61, 62, 64, etc.

²⁰ És la variant 36 de l'ed. Teubner, paràgraf 349, ratlles 19-21: si ante quartam non apparuerit uento flauonio flante, hiemalis tot mense erit. si XVI uehementius flammea apparuerit, asperas tempestates prasegiet / R, f. 202v, ratlles 1-2: si ante quartam non apparuerit, asperas tempestates praesagiet.

²¹ Són les variants 1, 3, 6, 9, 21, 26, 28, 31, 38, 41, 43-47, 50, 53, 55, 60, 69, 78, 79, 83, 84, 88, 90, 93, 110, 111, 114, 119, 123, 124.

Es refereix la cita a un treball de K. Rück, *Auszüge aus der naturgeschichte des C. Plinius secundus in einem astronomisch-komputistischen Sammelwerke des achten Jahrhunderts*. München, 1888, el qual parla, en aquests llunyans fulls, d'unes investigacions que va començar Detlefsen²² l'any 1866, identificant en un còdex de München (el *latinus Monacensis* 6364) uns *excerpta* de la Història Natural de Plini el Vell, i va continuar, en primer lloc, Ulrich²³ descobrint també uns *excerpta* al manuscrit 346 de la Biblioteca de Berna i, en segon lloc, Wilhelm Meyer, el qual va passar el seu material i informació a K. Rück. Meyer havia trobat uns *excerpta*²⁴ de Plini al manuscrit *latinus Monacensis* 210 i havia assenyalat el manuscrit *latinus Vindobonensis* 387 com a text paral·lel al *Monac* 210. K. Rück va completar la investigació localitzant un altre grup de manuscrits que també contenen aquests textos de Plini i fent-ne una edició crítica.

Aquesta edició té en compte, fonamentalment, els manuscrits *latinus Monacensis* 210 (α) i *latinus Vindobonensis* 387 (β) i, a més, els manuscrits *Montepessulanus* H 334 (γ), *latini Monacenses* 6364 (δ), 14.436 (ε) i 6362 (ζ), *latini Bernenses* 347 (η) i 265 (θ) i *latini Parisini* 8663 (ι) i 12.117 (κ)²⁵, i ofereix, a través d'aquests manuscrits, el mateix text que també ofereix el nostre *Vaticanus Rossianus latinus* 247, el qual no ha estat mai tingut en compte, ni per part de l'editor d'aquests *excerpta* ni, tampoc, pels editors del text complet de l'obra de Plini el Vell²⁶.

Cal remarcar també, com a caràcter paral·lel del manuscrit R amb els dos principals de Rück (α, β), que el text de Plini que hem ofert en aquests fulls, no es troba a R per casualitat o curiositat de qui va escriure'l, sinó que respon al fet que aquest manuscrit R també té la condició de manuscrit miscel·lani que posseeixen α i β: manuscrits que representen un esforç molt important de síntesi per a recollir textos i materials dispersos de

²² V. DETLEFSEN, a *Philologus*, 28, p. 295.

²³ V. URLICH, a *Heidelberger Jahrbüchern*, 14 (1867), p. 211.

²⁴ Tots els passatges identificats són dels llibres II i XVIII de la Història Natural.

²⁵ Segons les apreciacions recollides per Rück, els manuscrits *lat. Monac.* 210 i *Vindobon.* 387 serien de l'any 818; el còdex de Montpellier H 334, del segle IX, els *lat. Monac.* 6364, del segle X mentre que el 14.436 i el 6362 serien del segle XI; el còdex *lat. Bernensis* 347, del segle X i el 265, de l'XI; el *Parisinus lat.* 8663, del segle XI (?) així com també el 12.117.

²⁶ Com ja hem comprovat a l'aparat de variants, utilitzen l'edició de Rück.

còmput i d'astronomia i oferir-los en un sol volum. La localització, però, estudi i relació de manuscrits d'aquest tipus ha de formar part d'un treball diferent d'aquest.

També en aquest cas hem construït un aparat de variants entre l'edició de Rück i les lliçons del manuscrit R, per veure si en podem extreure alguna millora per a una definitiva edició d'aquests *excerpta*. Les variants (n'hem comptabilitzat cent catorze), les hem dividit per a la seva anàlisi en: A) variants operades solament entre R i el text de Rück, sense cap altre testimoni escrit, i B) variants que tenen, a més, el testimoni d'algun dels manuscrits de l'edició, en l'aparat crític²⁷.

Entre les primeres, la majoria són variants que no permeten cap tipus de conjectura sobre el text ja editat. Ara bé, n'hi ha alguna²⁸ que potser sí que ofereix una lectura més adequada: la número 11) R, f. 202r, ratlla 12: candente / Rück, p. 46, ratlla 5: cadente; la núm. 71) R, f. 203r, r. 7: aut caelo / Rück, p. 49, r. 1: a caelo; la núm. 84) R, f. 203r, r. 19: solito / Rück, p. 49, r. 16: soliti; la núm. 91) R, f. 203r, r. 24: qua / Rück, p. 49, r. 23: aqua.

Totes elles són variants que, a més, confirmen la lliçó adoptada pels editors de la Història Natural de la Teubner.

Pel que fa al grup B), també són majoria les variants que no proporcionen cap canvi sobre el text de Rück. Potser l'única que podria oferir algun tipus de correcció sigui la núm. 103) R, f. 203v, ratlla 3: sicut / Rück, p. 50, ratlla 3: sic.

Hem ofert, doncs, a través d'aquests fulls, l'edició d'un text del capítol 35 del llibre XVIII de la *Naturalis Historia* de Plini el Vell inclòs en un manuscrit, el *Vaticanus Rossianus latinus 247* (segle XI), ff. 201v-203v, que no havia estat mai tingut en compte ni per a l'edició general de la Història Natural ni, concretament, per als *excerpta* dels llibres II i XVIII d'aquesta obra, *excerpta* que són de molt àmplia difusió en el món medieval. També hem relacionat aquest fragment de Plini amb la resta del contingut del manuscrit R (matèria de còmput eclesiàstic i astronòmic), perquè és a través de manuscrits miscel·lanis com aquest que l'obra va circular per l'Europa pre- i postbèdica.

²⁷ Les variants de l'aparat A) són les numerades 2, 3, 6, 10, 11, 12, 15-20, 22, 23, 25-31, 33, 34, 37, 38, 41-46, 49, 52-54, 57, 58, 60, 62, 68, 72-75, 79, 82-85, 88-94, 97, 100, 101, 105, 106, 108, 110, 111, 114. Les variants del grup B) són les 1, 4, 5, 7-9, 13, 14, 21, 24, 32, 35, 36, 39, 40, 47, 50, 51, 55, 56, 59, 61, 63-67, 69, 70, 76, 78, 80, 81, 86, 87, 95, 96, 98, 99, 102-104, 107, 109, 112, 113.

²⁸ Els números 11, 71, 84, 91.